

ספר אילנא דחייא

על התורה - וליקוטים

אשר השאיר אחריז ברכה בבתי"ק
הרה"ק בוצינא קדישא חסידא ופרישא צדיק יסוד עולם
הרב רבי יחיאל לייפער זצוקללה
ב"ק אדמו"ר מגדבורנא – מיהאלוויץ
ואח"כ במארש וואשארהעלי
בן הרה"ק בוצינא קדישא חסידא ופרישא צדיק יסוד עולם
קדוש וטהור הרב רבי יוסף זצוקללה"ה מבורשא

נערך על ידי נכד המחבר
לוי יצחק לייפער
בלאאמו"ר הרה"ק רבי דוד אלימלך זצוק"ל
אדמו"ר מגדבורנא אראד

והובא לדפוס על ידי מכון עוז והדר
שנת תשפ"ה לפ"ק
עיה"ק ירושלים תובב"א

יוצא לאור ע"י

ממלכת התורה "עוז והדר"

בנשיאות האגון רבי יהושע לייפער שליט"א

גאב"ד באר משה מאנסי

מייסד ונשיא ממלכת התורה "עוז והדר"

כל הזכויות שמורות

לממלכת התורה "עוז והדר"

rabbi y. leifer

8 truman ave.

new square n. y. 10977

היות ומושקע במהדורה חדשה מפורטת זו הן
רב ויגעה רבה, לבן ע"פ דין ולבדיל ע"פ הזכויות
בכל המדענות אנו אוסרים בכל תוקף כל הדפסה
צילום והעתקה כולל העתקה חלקית מספר זה, וכן
אין לתרגם או לאבסן במחשב או לקלוט בכל דרך
שהיא כל חלק שהיא מהספר, וכן אין לעשות כל
שימוש מסחרי בחומר הנדפס ובכל ההוספות ואין
הספר נמכר אלא על מנת שלא יעשה בו שימוש
שלא בדיון, ושארית ישראל לא יעשו עולה.

הארוזות והערות יתקבלו בברכה

ת. ד. 5474 י-ם

אימייל:

ad0527110@gmail.com

5793731@gmail.com

עימוד

יהודה סבינר - 050.4140144

עיצוב בריכה ושערים:

ש"ס - 053.3177225

הפצה והזמנות:

היכלי תורה

באירופה:

Tel. 44-20-8806-0176

בארה"ב:

Tel. (718) 437-5314

Fax. (718) 437-5314

בארץ ישראל:

טל: 02-9924603

פקס: 03-5435884

פרשת בראשית

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (א א). יש לפרש על דרך, 'איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה' ותפארת לו מן האדם' (אבות פ"ב מ"א). וזהו שרמזה התורה **בראשית ברא אלהים את השמים**, פירוש, כוונת הבריאה היתה את השמים שיהא תפארת לעושיה, ואת הארץ שיהא תפארת לו מן האדם, וזה הוא הנקרא 'אדם השלם'.

דהנה יש צדיקים שהם פרושין מעולם הזה לגמרי והמה כמעט כמו מלאך, הגם שתפארת הוא להם, אבל אין בני אדם נוחין הימנו, פירוש, אין יכולין להנות מהם, כלומר, לקבל מהם איזה דרך לעבודת ה', מה שאין כן כשהם נוחין גם לבריות, אז יכולין בני אדם לקבל מהם דרך לעבודת ה'.

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (א א). בראשית אותיות בא' תשרי אז ברא את השמים ואת הארץ, והוא על דרך דאמרינן בגמ' (ר"ה כז). 'כמאן מצלינן האידנא' זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון, כרבי אליעזר דאמר בתשרי נברא העולם. ואף על פי שבריאת העולם היה בכ"ה באלול ורק האדם נברא בא' תשרי, מכל מקום נקרא 'תחילת מעשיך', כי עיקר הבריאה היה רק בשביל האדם שנברא בראש השנה.

וזהו וירא אלהים את כל אשר עשה (פסוק לא), פירוש, ראה את האדם שעשה הכל בשבילו, וזה גם הטעם שלא נאמר ביום השני שנברא בו הרקיע 'כי טוב', כי אין כבוד כלפי מעלה לומר על הרקיע 'כי טוב', אחר שלא נעשה הרקיע בשביל התחתונים, והבן:

הערות וצינונים

שנהפך לאש ונעשה מלאך, ולעומת זה לא האיר לאנשי העולם ונתגדלו אנשי דור המבול בימיו, ואברהם אבינו ע"ה שלא נזדכך גופו כל כך ולא נתהפך למלאך, והקטין השגתו כדי לקרוא בשם ה' ולצוות ביתו ובניו אחריו ושמרו דרך ה'. וראה גם בספר צמח דוד (להרה"ק רבי דוד מדינוב זצוק"ל) על הפסוק וישא אהרן (ויקרא ט כב) שמבאר את הפסוק, על פי דברי הנועם אלימלך (פר' ויחי ד"ה או יאמר ויחי) שהצדיק האמיתי הרוצה להניף פשוטי העם למעלות הקודש, צריך הוא מקודם להשפיל את עצמו למדרגתם, ואחר כך ויכל להעלותם בעת עלייתו להיותם עולים עמו. ומבאר

א. במוסף של ר"ה, בברכת 'אתה זוכר'. ב. דאין כבוד לומר על הקדוש ברוך הוא שצריך לרקיע. ג. ראה רש"י לעיל (בראשית ב ז) על הפסוק ויפח באפיו - בשני ברא רקיע לעליונים. ד. ראה עבודת ישראל (ליקוטים אבות) על המשנה זו"ל "תפארת לעושיה וכו', פירוש, שעושה תפארת לעושיה, הוא הבורא יתברך שמו, בתורה ותפילה". ה. ראה חת"ס על הפסוק, ואת הכוכבים (בראשית א טז) שזהו דרכן של צדיקים שטוב להם להקטין ולהפסיד השגת אור עצמם, כדי להאיר לתלמידיהם אחריהם ויאירו הם ג"כ בעולם, וזה היה הפרש בין חנוך בן ירד שהתהלך את האלקים עד

על דרך משל, כשרוצין להגביה את התינוק, מוכרחין מקודם להנמיך את עצמן ואחר כך יכולין להגביה את התינוק לאט לאט, כמו כן הצדיק צריך לירד ממדרגתו מעט כדי שיוכל להגביה את פשוטי העם:

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (א א). כבר הקשו המפרשים, הלא המים קדמו. גם יש להבין בפירוש רש"י ז"ל (ד"ה ברא) מה שפירש על זה שנזכר כאן שם אלהים, שמתחילה עלה במחשבה לבראותו במדת הדין, וראה שאין העולם מתקיים, והקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין, עכ"ל. וקשה, וכי יש השתנות לפניו יתברך שמו ח"ו, ועוד, הלא סוף כל סוף במדת הדין ברא את העולם, כמשמעות הכתוב ברא אלהים שרומז על מדת הדין, ומה זה שפירש 'עלה במחשבה' דמשמע שלא עשה כן בפועל.

ונראה לפרש על פי מה דאיתא בפרקי אבות (פ"ג מ"ט) 'רבי חנינא בן דוסא אומר, כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת'. דמשמע מזה כי באמת העיקר הוא החכמה, אבל צריכין להקדים לה יראה כדי שתתקיים

החכמה, וכן משמע שם בהמשך המשנה בדברי רבי חנינא בן דוסא 'כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת' וכו', הרי שהעיקר הוא החכמה, וגם מאמרו השלישי של רבי חנינא בן דוסא (שם במשנה) 'כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו'. יש להבין, דמאין למד זה, גם מהו הענין של שלשה דברים אלו שסומכן להדדי.

ונראה, דכולם מצא רמז בקרא דכתיב (תהילים קיא י) 'ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם תהלתו עומדת לעד', פירוש, אם ה'ראשית' של ה'חכמה' הוא 'יראת ה'', דהיינו שיראתו קודמת לחכמתו, וגם אם ה'שכל' שהוא החכמה הוא 'לכל עושיהם', דהיינו על דרך שאמרו חז"ל (ברכות יז) 'לעושים לא נאמר, אלא לעושיהם, לעושים לשמה'. כלומר שמעשיו מרובין מחכמתו, אזי 'תהילתו עומדת לעד', כלומר חכמתו מתקיימת, והחכמה נקרא 'תהלה', על דרך 'אל יתהלל חכם בחכמתו' (ירמיה ט כב), שהחכמה הוא תהילה לאדם.

וזהו בראשית, כלומר, בעבור החכמה שנקראת 'ראשית', ברא 'אלהים' שהוא מדת היראה, כלומר, שהקדים

הערות וצינונים

זקן) בא"ד וז"ל: אך נראה כוונת חז"ל דבאמת העולם העליון נברא במדת הדין וזהו מתחילה, רצה לומר תחילה עלה במחשבה, רצה לומר לעולם המחשבה הוא העולם העליון ובראו במדת הדין. וראה שאין עולם מתקיים כו', רצה לומר אבל העולם הזה ראה שאין מתקיים במדת הדין שיתף בו מדת הרחמים דעולם חסד יבנה וכו'.

לפי זה, שלכן גם הכהנים מזכירין בברכת כהנים קודם את הברכה הגשמית, 'יברכך, יאר, ישא, ואחר כך מזכירים את שם הוי"ה ברוך הוא, כדי להשפיל עצמם קודם למדרגת בני ישראל ולהשפיע להם גשמיות, ועל ידי זה יוכלו להעלותם אחר כך למעלה עליונה, להיות דבוק בשם הוי"ה ברוך הוא. 1. ראה רש"י על הפסוק. 2. ראה נועם אלימלך (חיי שרה ד"ה א"י ואברהם

ראשון במחשבה, והמחשבה נקראת 'ראשית', וזהו שנעוץ סוף התורה בתחילתו ישראל בראשית, כלומר, שישראל היו בראשית המחשבה של בריאת העולם.

ועל פי הסוד ספר דברים נקרא 'כלה', מלשון 'כלת משה' (במדבר ז א), ושאר הספרים נקראין 'חתן' שהוא ראשית מוח ומחשבה, על דרך 'ראשית אוננו' (דברים כא יז), והבן.

ולבן התורה מתחלת ב'בראשית ומסיים ב'ישראל', והם בבחינת חתן וכלה. ובאמת היו צריכין לקרוא להמתחיל את התורה 'חתן תורה', ולהמסיים התורה 'כלה של התורה', אלא מפני הכבוד קוראין למסיים את התורה גם כן 'חתן תורה'. וזה הטעם שמגביהין הספר תורה בשמחת תורה, ומהפכין וגוללין העמוד האחרון שהוא ספר דברים הרומז על הכלה, על הראשון שהוא ספר בראשית הרומז על החתן, בסוד 'נקבה תסובב גבר' (ירמיהו לא כא), וכל מנהג ישראל טעמא אית ביה עמיקא וטמירא:

ויבדל אלהים בין האור ובין החושך (א)
(ד). פירוש, 'אור' רומז על הצדיק, ו'חושך' רומז על הרשע, וכביכול הבדיל בין צדיק לרשע, וזהו סוד יעקב ועשו שהיו בערבוביא בבטן אמם, עד שנפרשו

היראה להחכמה, כדי שתהיה 'חכמתו' מתקיימת, וזהו את השמים ואת הארץ, כלומר, שרומז בזה 'כל שרוח המקום נוחה הימנו' היינו השמים, אזי ואת הארץ, כלומר, אז גם 'רוח הבריות' יהיה 'נוחה הימנו', ורבי חנינא שהקדים רוח הבריות לרוח המקום, הוא רק לסימן לידע שגם רוח המקום נוחה הימנו, אבל באמת העיקר הוא רוח המקום, ואז ממילא יהיה רוח הבריות נוחה הימנו, ואז ידעו הכל כי רוח המקום נוחה הימנו.

וזהו כוונתם 'לעושיין לשמה', כלומר, העשייה צריכה להיות דוקא רק בשביל המקום ברוך הוא, ואז יהיה גם רוח הבריות נוחה הימנו, מה שאין כן אם העשייה תהיה רק כדי שרוח הבריות יהיה נוחה הימנו, אז רוח שניהם לא יהיה לו, אבל אם עושה לשמה רוח שניהם נוחה הימנו, וכן יהי רצון שנזכה לעשות מעשים טובים בחיות ובקדושה, אמן כן יהי רצון:

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (א א). ברש"י ז"ל

'בשביל התורה שנקראת ראשית, ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו' וכו', עכ"ל. וזהו הטעם שמסיימת התורה בישראל ומתחלת בבראשית, כלומר, סוף מעשה במחשבה תחילה, והיינו האדם נקרא סוף מעשה, שנברא אחרון ועלה

הערות וצינונים

מהר"ח (על שמחת תורה), וז"ל יש נוהגין בשמחת תורה בשעה הגבהה מהפכין הספר תורה הכתב לגבי העם. ועיין בספר אשל אברהם (בוטשאטש), שהוא מבחינת הפוך בה וכו', ועוד טעמים ע"ז, וכן נהגו בכמה מקומות.

ח. כלומר, כמו שנוהגים לעשות בשמחת תורה הגבהה הפוכה, ובשעה שמגביה את הספר והופך את הכתב כלפי העם, נמצא שגולל את היריעה של ספר דברים על החלק שכתוב בו פרשת בראשית. וראה ליקוטי

ונבדל האור מן החושך, ובעוונותינו הרבים החושך הזה רודף תמיד אחר האור, ורוצה דוקא לדבק עמו רחמנא ליצלן, וה' ברחמיו יבדילנו ממנו:

ויהי ערב ויהי בוקר (א ה). במדרש, 'ויהי ערב אלו מעשיהם של רשעים, ויהי בוקר אלו מעשיהן של צדיקים' (בראשית רבה ג ח). 'ואיני יודע באיזה מהם חפץ הקב"ה יותר, כשהוא אומר וירא אלהים את האור כי טוב, הוי אומר במעשיהן של צדיקים חפץ יותר' (שם ב ה). והוא פליאה, דמאי קא משמע לן, פשיטא.

אלא הענין הוא, כי יש רשעים שיש בהם גם מעשים טובים, כמו צדקה, ולפעמים הולכין לבית הכנסת כמו להזכרת נשמות וכדומה, והמה הנקראים אצלם מעשים טובים, ומתפארים בהם תמיד. וכמו כן יש בהצדיקים גם כן חטאים ועבירות לשמה, וגם כי 'אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא' (קהלת ז ט), והמה הנקראים אצלם מעשים רעים, וחטאתם לנגדם תמיד ואפילו העבירות לשמה. וזהו כוונת המדרש 'ואיני יודע באיזה מהן חפץ יותר', כלומר, איני יודע במה חפץ הקב"ה יותר, אם בהמצות של הרשעים או בעבירות של הצדיקים, 'כשהוא אומר וירא אלהים את האור כי

טוב, הוי אומר במעשיהן של צדיקים', כלומר, בעבירות לשמה של הצדיקים חפץ יותר, כי באמת חביבין יותר, והבן:

ויאמר אלהים נעשה אדם וגו' (א כו). במדרש מביא כמה דעות במי נמלך, יש אומרים שנמלך במעשה בראשית (בראשית רבה ח ג), ויש אומרים שנמלך במלאכי השרת (שם ח ד), רש"י ז"ל מביא הלשון שנמלך במלאכי השרת. והענין שנמלך במלאכי השרת הוא, כי אחר שהשליט הקדוש ברוך הוא את האדם שִׁיְרָדָה בכל מעשה בראשית, ואפילו על המלאכים, כמה שנאמר ובעוף השמים, ולא עוד אלא שהשליטו הקדוש ברוך הוא לאדם כביכול גם על מדת הדין, דהקדוש ברוך הוא גוזר וצדיק מבטל, 'צדיק גוזר והקדוש ברוך הוא מקיים' (זח"ב טו), נמצא דכל מעשה שמים וארץ וגם המלאכים משועבדים להאדם, וקיימא לן 'אין חבין לאדם אלא בפניו' (ב"מ יב), בשביל זה נמלך בהם".

ותיבת 'נעשה' אין משמעו שברא עכשיו את האדם, כי על הבריאה של האדם נאמר (פסוק כז) **ויברא אלהים את האדם, כדאיתא בגמ'** (סנהדרין לח:), אלא על דרך 'נעשה לנו שם' (להלן יא ד), כלומר,

הערות וציונים

אפילו ברוחני". י. ראה זוהר (ח"ג שמיני לט) ואת כל עוף כנף למינהו אלן כל אינון מלאכין קדישין. יא. בספר הוד שבהוד (על ל"ג בעומר מאמר ד' תורת השיר) מביא בשם הרה"ק רבי יעקב מפשעווארסק זצוק"ל, שראה במדרש תלפיות, בשעה שרצה הקב"ה לברוא את האדם לא הסכימו המלאכים, משום שידעו שרק

ט. ע"פ מאמר הגמ' (הוריות י:). אמר רב נחמן בר יצחק גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה וכו'. וראה בן פורת יוסף (פרשת תולדות) "ובזה יובן המדרש ויהי ערב וכו', כשהוא אומר וירא אלהים את האור כי טוב הוי במעשי הצדיקים חפץ יותר, ר"ל כל שעושין הצדיקים אפילו בגשמי חפץ יותר ממעשי הרשעים

שנמלך עם מלאכי השרת אם יברא את האדם. ובזה מתיישב שפיר למה נברא האדם הבריאה האחרון של כל מעשה בראשית², ודו"ק:

ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי (א לא). ולא נאמר ויהי ערב וגו' ביום השביעי, לפי שלא יתכן לשון 'ערב' על יום השביעי, שהוא מאיר כולו כיום³, על דרך 'והיה לעת ערב יהיה אור' (זכריה יד ז). ולא עוד, אלא שכל הששה ימים מאירין מאור של שבת, וזהו ויכל אלהים 'ביום' השביעי (להלן ב ב), אף על פי שהיה אז בערב הכתוב קראו 'יום':

ויכל אלהים ביום השביעי וגו'. ויברך אלהים את יום השביעי (ב ב-ג). פירוש, על דרך דאיתא בזוה"ק (ח"ב תרומה קלה:): 'כד עייל שבתא וכו' וכל דינין מתעברין מינה⁴'. וזהו על דרך שמצינו בתפילת אברהם אבינו על סדום, אחר שלא מצא עשרה צדיקים להגן על סדום כתוב 'וילך ה' כאשר כלה לדבר' (להלן יח ג), דהיינו שם הוי' ברוך הוא הרומז על מדת הרחמים הלך, ונשאר רק שם 'אלהים' שהוא מדת הדין.

כמו כן בבריאת העולם ביום השישי כתוב ויכל 'אלהים', דהיינו שכלה מדת הדין, שבכל השבוע היה השתתפות מדת הדין ומדת הרחמים⁵, אבל בשבת היה רק במדת הרחמים. וזהו גם כן ויברך 'אלהים' את יום השביעי, כלומר, מדת הדין הסכים גם כן למדת הרחמים, וזהו סוד שם הוי' ברוך הוא הרמוז בראשי תבות של יום הששי ו'יכלו ה'שמים, על דרך 'ואיהו אשתארת ביחודא דנהירו קדישא' (זוה"ק שם), כלומר, שבשבת נשאר רק היחוד של שם הרחמים בלי מדת הדין:

אעשה לו עזר כנגדו (ב יח). פירוש, כמו שיהיה הוא מתנהג במעשיו כן תהיה גם היא מתנהגת כנגדו במעשיה, וזהו כנגדו, כלומר, העזר היא כנגד מעשיו:

ויאמר אל האשה אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן (ג א). פירוש, אף הקדוש ברוך הוא מתנחם על זה שלא התיר לכם לאכול מכל עצי הגן⁶. והאשה סברה כי כוונתו של הנחש הוא שנאסרו בכולן, לזה השיבה מפרי עץ הגן

הערות וצינונים

ויהי בוקר (בראשית א ה) דהטעם דלא כתיב בשבת ויהי ערב ויהי בוקר, לפי שליל שבת קודש מאירה יותר מימי השבוע, לילה כיום יאיר, כחשיבה כאורה, ולא שיין לקרותו בשם ערב וכו'. **יד. פירוש**, כשנכנסת השבת מסתלקין כל הדינים ונשאר רק רחמים. **טו. כמו** שכתב ברש"י ז"ל (לעיל א א. ב"ה ברא) "מתחילה עלה במחשבה לבראותו במדת הדין, וראה שאין העולם מתקיים, והקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין". **טז. מלשון** 'אף וקצף', כלומר, הקב"ה מתנחם על זה שאסר להם לאכול מן העץ הדעת, הואיל ואין

בני האדם יקבלו את התורה, וגם הם רצו לקבל את התורה, [הכוונה לפנימיות התורה] כמו שאמרו חז"ל (מדרש תהלים מזמור ח) בשעה שעלה משה לקבל את התורה אמרו המלאכים מה אנוש כי תזכרנו וכו', אשר תנה הודך על השמים. לכן נמלך בהם הקב"ה ואמר להם נעשה אדם כדי לפייסם. **יב. כדי** שיוכל להמלך קודם עם כל מעשה בראשית, הואיל והשליט הקב"ה את האדם על כל הברואים. **יג. וכן** הביא בספר קרבן העני (להרה"ג ר' יעקב קטינא זצ"ל) בשם הגאון הקדוש מוה"ר רבי יהודה צבי מראזדיל צוק"ל, על הפסוק ויהי ערב

נאכל (פסוק ב), ורק פרי העץ אשר בתוך הגן (פסוק ג) נאסר. ומחמת ששינתה האשה בדבריה ואמרה 'פן' תמותון (פסוק ג), משמע שאין זה וודאי, על ידי זה היה לו להמסית כח ורשות לפתותה ולומר שלא ימותון.

ובאמת הקב"ה לא אמר פן תמותון בספק, אלא כי ביום אבלך ממנו מות תמות (לעיל ב יז), ואם לא היתה משנה בדבריה, אין שום ספק כי לא היה לו כח ורשות לפתותה ולהעזיז ולשקר ולומר שלא ימותון, ומיד כששינתה ואמרה פן תמותון נכנסה תאוה גדולה בליבה לאכול, אבל מקודם לזה לא היה שום תאוה בדבר:

המן העץ אשר צויתך וגו' (ג יא). פירש רש"י ז"ל 'בתמיה'. לכאורה הלשון 'בתמיה' לא שייך אלא על דבר שאי אפשר, ובכאן לא שייך זה, כי באמת אכל. אלא הענין הוא, כי באמת לפני חטא אדם הראשון לעבור על מצות הבורא היה זה דבר שאי אפשר, כמו שאי אפשר לאדם לדלג על הר גבוה וכדומה, כיון שהשיגו היטב גדלות הבורא ית"ש ופחד ה', אלא הנחש הארור הטיל זוהמא בחוה במה שבא עליה (יבמות קג:). וזהו הנחש השיאני (פסוק יג), לשון נישואין,

וממילא סר ממנה יראת ה', וזהו ואוכל, כלומר, בשביל כן אכלתי. ואחר כך נזקקה גם לאישה, ונכנסה גם בו הזוהמא, וזהו ותתן גם לאישה עמה ויאכל (פסוק ו), פירוש אחר שנזדוג עמה, וממילא אכל גם הוא:

ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה'. והבל הביא גם הוא (ד ג-ד). ויבא קין הוא לשון גדלות, והבל הביא גם הוא, כלומר, הביא את עצמו ונפשו לה', על דרך 'אליך ה' נפשי אשא' (תהלים כה א), וכידוע כי זה הוא עיקר כוונת הקרבן¹:

וישע ה' אל הבל ואל מנחתו. ואל קין ואל מנחתו לא שעו (ד ד-ה). הכל תמהין ושיילין למה באמת לא פנה הקדוש ברוך הוא אל מנחת קין, והלא הוא הביא מן מה שהיה לו, כי לא היו לו צאן כלל, והכתוב מוכיח כן².

ומשמים נהירנא לי, כי מחמת שהיה גלוי לפניו יתברך שמו שעתיד קין להרוג את אחיו, לא רצה לפנות אל מנחתו. ואף על פי שהיה גלוי לפניו יתברך שעתיד קין להרוג את אחיו, יכול היה קין לשלוט על מעשיו ושלא להרוג אותו, דנשאר הבחירה בידו. וזהו שאמר לו הקדוש ברוך הוא לקין למה חרה

הערות וצינים

דמו וישרף גופו לולא חסד הבורא שלקח ממנו תמורה, וכפר הקרבן הזה שיהא דמו תחת דמו, נפש תחת נפש, וראשי אברי הקרבן כנגד ראשי אבריו³. יט. לעיל (ד ב) 'ויהי הבל רעה צאן וקין היה עובד אדמה'.

יכולים לעמוד בזה. יז. ראה מצודות דוד על הפסוק "נפשי אשא, אמסור נפשי לך". יח. ראה רמב"ן (ויקרא א ט) על ענין הקרבן באריכות, וזה לשונו שם, "כדי שיחשוב אדם בעשותו כל אלה כי חטא לאלהיו בגופו ובנפשו, וראוי לו שישפך